

брати участь у закордонних міжнародних конференціях та виїжджати в зарубіжні країни соціалізму для роботи в архівах і бібліотеках. Наприклад, 1957 р. в Чехословаччині протягом місяця перебував В.І.Клоков, який ознайомлювався з архівними матеріалами про збройну боротьбу чехів і словаків проти німецько-фашистських загарбників у роки Другої світової війни, а П.М.Калениченко і І.Ф.Євсєєв перебували в науковому відрядженні в ПНР, де упродовж місяця працювали в польських архівах над матеріалами для своїх планових тем і докторських дисертацій. У 1959 р. для участі в міжнародних конференціях та наукових з'їздах і роботи в зарубіжних архівах до Братислави і Праги виїжджали наукові співробітники відділу історії країн народної демократії В.І.Клоков, І.А.Петерс та І.М.Мельникова. Це сприяло налагодженню міжнародних зв'язків Інституту історії АН УРСР та більш широкому введенню українськими істориками до наукового обігу здобутків зарубіжної історіографії та оригінальних архівних джерел і нових документальних зарубіжних матеріалів.

Отже, у період діяльності відділу історії країн народної демократії (у 1963 р. він був перейменований у відділ нової і новітньої історії зарубіжних країн, згодом зазнав ще декілька перейменувань, а сьогодні має назву відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України) в Інституті історії АН УРСР були започатковані й закладені досить міцні підвалини історичних досліджень зі всесвітньої історії, зокрема з полоністики, богемістики, болгаристики, балканістики, а також з історії міжнародних відносин та історичних зв'язків і співробітництва України зі слов'янськими країнами Центральної та Південно-Східної Європи, традиції яких сьогодні продовжують учні і послідовники Федора Павловича Шевченка, а також Ірини Миколаївни Мельникової, Павла Степановича Соханя та інших вчених, які стояли у джерел становлення славістики в повоєнні роки в Україні.

Тарас Вінцовський (Одеса, Україна)

ПРОБЛЕМИ БІЖЕНЦІВ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В ОДЕСІ В УМОВАХ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 РОКУ

Перша світова війна як міждержавний конфлікт глобального характеру спричинила до масового переміщення цивільного населення, котре у пошуках відносної стабільності й гарантії збереження власного життя шукало притулку в віддалених від лінії фронту регіонах Європи. В кордонах Російської імперії такими теренами стали здебільшого внутрішні губернії, а прифронтові райони нерідко виконували роль тимчасового прихистку для біженців. При цьому вжита дефініція може мати як широке, так і вузьке тлумачення. У першому варіанті під терміном «біженці» слід розуміти радше переміщених осіб, яких було щонайменше 3 головні категорії: власне біженці, евакуйовані разом з підприємствами, примусово вивезені. Як зазначає російський дослідник А. Курцев, станом на літо 1917 р. чисельність біженців на теренах колишньої імперії можна оцінити в 3 млн. 847 тис. осіб. З них у прифронтовій зоні залишилися 19,4%. Етнічну картину переміщених осіб хоча б фрагментарно можна відстежити за даними Тетянинського комітету наприкінці 1916 р. Вона демонструє, що з них 58,2% становили білоруси, росіяни і українці, 15% - поляки, 10% - латиші, 6,4% - євреї, 2,8% - литовці¹.

До революції 1917 р. Одеса стала одним з центрів концентрації переміщених осіб, а у ході політичних інтерполяцій, пов'язаних з падінням царизму, згадана тенденція збереглася, отримавши мозаїчне забарвлення у вигляді створення додаткових комітетів, котрі опікувалися окресленою проблемою. Ймовірно відділення Тетянинського комітету в Одесі на початку революції 1917 р. не повною мірою відповідало викликам часу, оскільки навесні постало питання про його реорганізацію. Головною причиною стали гострі конфлікти між біженцями, відтак 20 травня 1917 р. виконавче бюро Одеського міського громадського комітету (далі - ОМГК) постановило просити міську управу прискорити його реорганізацію².

Загалом у перший рік революції в Одесі існувало щонайменше 4 національних комітети з допомоги біженцям. Значну частину з них становили українці-галичани, які опинилися у місті як військовополонені або примусово виселені російською адміністрацією під час виступу російської армії навесні 1915 р. Також була присутня невелика частина осіб, яких наддніпрянці вивозили з таборів для національної роботи³. Не пізніше літа 1917 р. тут виник «Комітет допомоги виселенцям з Холмщини, Галичини, Буковини й Закарпаття» на чолі з В. Боровиком і його заступником о. І. Кливаком.

Причинами необхідності облаштування Комітету стали як матеріально-побутові, так і культурно-релігійні. До останніх відносяться дії відділу «Галицко-Русского благотворительного общества», мета якого полягала в русифікації полонених і біженців, навернення їх до пра-вослав'я⁴. З-поміж інших варто назвати наступні: облаштування повсякденного життя, безробіття, хвороби, проблема житла, грошей, багатодітність тощо. Місцева влада їм не допомагала, бо або не мала можливості, або не хотіли опікуватися громадянами іншої держави. Відтак основні зусилля з допомоги у період з 1914 по 1916 рр. взяли на себе недержавні структури - польський і російський комітети допомоги біженцям. Припускаємо, що їхня діяльність не повною мірою влаштувала українців, тому вони з початком революції взялися формувати власну структуру й опікувалися мешканцями не лише Одеси, але і навколишніх міст і містечок⁵.

Переважаюча більшість переселенців-поляків переїхала до Одеси внаслідок евакуації промислових підприємств на початку війни. Їхнє загальне число могло сягати декілька тисяч осіб. Вони працювали на скловарних заводах міста, залізничних майстернях, були докерами тощо. Ще до революції поляки створили Спілку евакуйованих залізничників, Спілку евакуйованих солдат, Спілку біженців, а на рубежі 1917-1918 рр. вони разом з польськими соціалістичними партіями утворили Польський комісаріат Одеси на чолі з А. Вонсіком, котрий мав займатися організацією допомоги біженцям, демобілізацією солдат-поляків, юридичною допомогою військовополоненим, поверненням їх на батьківщину і т. д.⁶

Не пізніше травня 1917 р. постав Одеський «Комітет допомоги біженцям - литовцям» скарбником якого став Х. Дагіс⁷. Комітет час від часу отримував допомогу від міського самоврядування, зокрема 25 травня члени ОМГК Г. Вільсон та М. Тув отримали до 2 тис. крб. для пайків⁸, а 3 липня вони ж взяли у Державному банку ще 1 тис. крб. для аналогічних потреб⁹. Одеса стала центром концентрації й інших етнічних груп, що втікали від війни. Сказане стосується наприклад грузинів, етапний пункт для яких знаходився на вул. Польській, 3¹⁰.

Таким чином, винесена у заголовок наукова проблема, попри наявність окремих згадок у фаховій літературі, перебуває на зародковому стані дослідження. Наявність джерельної бази, у тому числі документів з архівосховищ, дозволяє суттєво розширити існуючі інформаційні рамки теми, яка може стати важливою складовою вивчення як Першої світової війни, так і здійснення краєзнавчих студій.

¹ Курцев А.Н. Беженцы первой мировой войны в России // [Електронний ресурс. Режим доступу]: <http://historystudies.org/2012/07/kurcev-a-n-bezhency-pervoj-mirovoj-vojni-v-rossii/>

² Державний архів Одеської області (ДАОО). - Ф. 615. - Оп. 1. - Спр. 4. - Арк. 98.

³ Музичко О.Є. «Твердий фермент Української державності»: участь галичан в одеських подіях Української революції 1917 - початку 1920-х рр. // Український визвольний рух. - Зб. 16. - Львів, 2011. - С. 113-114.

⁴ Там само.

⁵ Чорноморська хвиля Української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917-1920 рр. / Авт. Т.С.Вінцовський, О.Є.Музичко, В.М.Хмарський та ін. - Одеса: ТЕС, 2011. - С. 472-473.

⁶ Вінцовський Т.С. Польські партії та об'єднання в Одесі періоду Центральної Ради // Записки історичного факультету. - Вип. 14. - Одеса, 2003. - С. 151, 158.

⁷ ДАОО. - Ф. 615. - Оп. 1. - Спр. 4. - Арк. 133.

⁸ Там само. - Арк. 106.

⁹ ДАОО. - Ф. 615. - Оп. 1. - Спр. 1. - Арк. 8.

¹⁰ Музичко О.Є. Грузини в Одесі: історія та сучасність. - Одеса: ВМВ, 2010. - С. 56.